

Limba și Poezia Românilor din Timoc

CRISTEA SANDU - TIMOC despre SPIRITUALITATEA PROFUND ROMÂNESCĂ DIN VALEA TIMOCULUI

Prof. dr. Stelian Brezeanu:

Această carte vorbește despre una dintre insulele de românitate din vecinătatea țării noastre, pe cale de a se stinge într-un viitor nu prea îndepărtat.

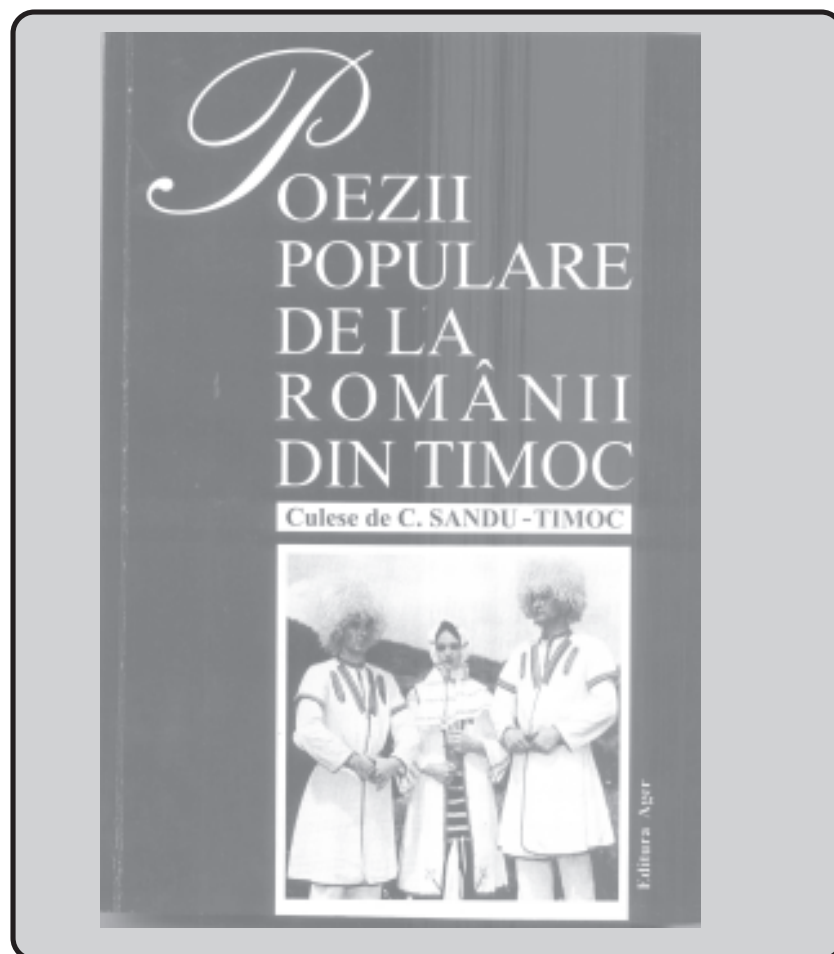
Românii de pe Valea Timocului, la frontiera dintre Serbia și Bulgaria, formau către 1900 una dintre comunitățile minoritare de o mare vitalitate, prin număr și cultură populară. Originile românilor timoceni coboară cu aproape două milenii din urmă. Ei aparțineau marii pânze de romanitate, ce începea în Maramureșul românesc și ajungea în Munții Pind, în Grecia, înglobând Transilvania, Moldova întreagă, Muntenia, Oltenia, Banatul, la nord de Dunăre și regiunile Daciei Aureliene, la sud de fluviu. În mileniul ce a urmat invaziei și stabilirii slavilor în Peninsula, această pânză de romanitate s-a subțiat în dreapta Dunării, constituindu-se insule vaste în mijlocul lumii slave și grecești, între care și cea de pe Valea Timocului. Contactele acestora cu românii din Oltenia și Banat i-au întărit forța demografică și identitatea culturală în pragul epocii moderne. Dar crearea statelor naționale în regiune și noua lor politică față de minorități au dat o grea lovitură românilor din vecinătatea țării noastre. Dacă dăm crezare recensămintelor oficiale de acum aproape un secol, la sfârșitul Primului Război Mondial în Serbia trăiau peste 300.000 de vorbitori de română, după alte surse chiar 500.000, în Bulgaria în jur de 100.000, în vreme ce în Ungaria vecină se aflau 200.000 de români. În zilele noastre, la trei generații distanță, potrivit acelorași date oficiale, în Serbia, numărul vorbitorilor de română a scăzut la un sfert, în vreme ce în Ungaria a coborât la 20.000 - 30.000. Această situație față de minorități contrastează cu politica promovată de guvernele de la București, cu deosebire în anii interbelici și de după 1990. Și nu sunt semne de schimbare în această evoluție a comunităților românești minoritare în Noua Europă, care a făcut din cultivarea diversității lingvistice și culturale a minorităților un punct central al programului ei. Țările vecine, unele membre ale Uniunii Europene, altele aspirante la acest statut, știu doar să pretindă drepturi pentru minoritățile proprii din regiune, nu să și dea aceste drepturi minoritarilor de pe teritoriul lor.

Domnul Cristea Sandu-Timoc este unul dintre românii timoceni care, cu mai bine de șase decenii în urmă, în anii grei ai ultimului război mondial, trăgea semnalul de alarmă asupra agoniei lente a fraților lui de limbă prin această carte, după ce eșuase în încercarea de a înființa o școală românească în satul său natal, Zlocutea - Alexandrovăț din Timocul sârbesc. El nădăjduia să modifice cursul evoluției comunității românești din Timoc.

În deceniile ce au urmat, politica din Iugoslavia comunistă și din Serbia postcomunistă a grăbit declinul românilor timoceni. Ajuns la vârstă nonagenară, autorul cărții face o nouă tentativă de a sensibiliza autoritățile române asupra situației dramatice a fraților lui din Timoc prin reeditarea operei sale.

Ce reprezintă baladele populare și cântecele lirice culese de domnul Cristea Sandu-Timoc în satele din Timoc - nord-estul Serbiei și nord-vestul Bulgariei cu șapte decenii în urmă?

Mai întâi, ele sunt un certificat de autenticitate pentru limba curat românească vorbită de frații lui din dreapta Dunării. Poezia cântată de ei la nunți și petreceri ne apare înveșmântată în unul dintre frumoasele graiuri ale limbii române, pusă însă sub interdicție la el acasă, în școală și în biserică, de către autoritățile sârbe, iar vorbitorilor graiului nu li se îngăduie să se numească români. Mai apoi, cartea evidențiază miezul comun de simțire și cultură populară de pe cele două maluri ale Dunării. Eroi cântecelor bătrânești de pe Timoc apar și în baladele românești de dincoace de Dunăre, după cum eroi ai poeziei populare din Oltenia și Banat sunt prezenți și în cântecele românilor de pe celălalt mal al fluviului. În sfârșit, cartea subliniază rolul românilor timoceni de punte de legătură între cultura românească și sud-slavă, sârbă și bulgară. Împrumuturi de motive și eroi din literatura populară de pe cele două maluri ale Dunării au fost mijlocite de comunitatea românilor de pe Timoc, așa cum au semnalat la vremea lor Nicolae Iorga, Lazăr Șeineanu, Ioan Bianu ori Nicolae Cartojan.

Prof. Christian Căpînar:

Românii din Timoc fac parte din categoria românilor uitați, a românilor cenzurați. Tratați cu indiferență în perioada interbelică, „ascuși” cu grijă în perioada comunistă, fără școală și biserică în limba română, lipsiți de cele mai elementare drepturi de către autoritățile sârbe și bulgare, care au ajuns să le nege chiar și existența, ei și-au păstrat identitatea de români prin folclor.

I-am cunoscut prima dată acum aproape zece ani, când, în calitate de expert guvernamental am vizitat Timocul sârbesc, sau Tribalia Occidentală, cum mai este cunoscută. Pe Valea Mlavei, de la Pojarevac (Passarowitz sau Podu Lung) până la Bor am întâlnit o lume românească necunoscută mie până atunci. Am vizitat apoi localitățile românești Slatina, Gamzigrad, Valaconie (Valea cu Anini), Zlot, precum și comunitatea românească din Zaicear. Toți

vorbeau o frumoasă limbă românească cu accente arhaice. În anul următor am fost consultant de specialitate pentru filmul documentar realizat de Tudor Artenie și difuzat de televiziunea română „*Prea aproape și prea departe de noi - Români din Iugoslavia*”. Între 1999 - 2000 am cunoscut românii din dreapta Timocului, din Tribalia Orientală sau Timocul Bulgăresc, unde locuiesc în 31 de sate din jurul Vidinului, dar și în circa 70 de sate de-a lungul Dunării. Am fost profund impresionat de tradițiile păstrate, de portul popular, de cântecele și jocurile populare, pe care am putut să le admir la edițiile a II-a, a III-a și a IV-a a Festivalului Folcloric Internațional de cântece și dansuri vlahe române de la Rabova și Vidin (la edițiile a II-a și a III-a fiind coorganizator). În aceste circumstanțe l-am cunoscut pe dl. Cristea Sandu-Timoc, o legendă vie a românilor din cele două Timocuri și care și-a dedicat viața cauzei românilor de la sud de Dunăre. Cărțile Domniei Sale: „MĂRTURII DE LA ROMÂNII UITAȚI”, Editura Astra Română, 1995, „TRAGEDIA ROMÂNILOR DE PESTE HOTARE”, ediția a II-a (revăzută), Editura Astra Română - Timișoara, 1996 sau „VLAHII SUNT ROMÂNI” documente

Limba și Poezia Românilor din Timoc

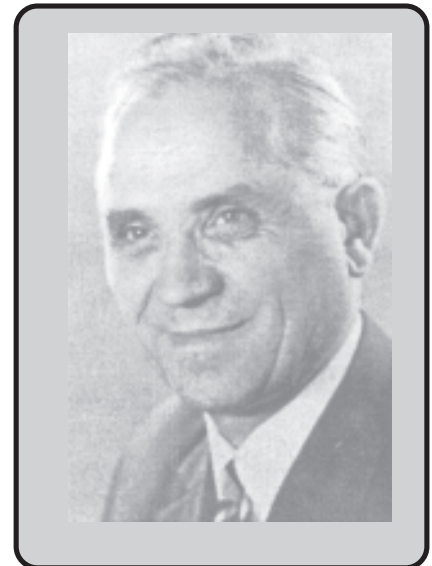
inedite, *Editura Astra Română* – Timișoara, 1997, au fost scrise, după cum îmi mărturisea, „cu gândul că vor putea fi de folos în primul rând politicienilor noștri, mai ales parlamentarilor, dar și marelui public, care ar vrea să se informeze despre existența românilor din afara granițelor țării, despre care, la drept vorbind, se știe prea puțin sau aproape nimic.”

Dar ce roman e viața acestui luptător !

Copil fiind, trece înot Dunărea și face școală românească la Turnu Severin și la Craiova, visul lui fiind să deschidă școală românească în satul său natal, Alexandrovăț - Zlocutea din Serbia, vis neîmplinit nici până azi ! Condamnat pentru vina de a fi mers în România pentru a învăța să scrie și să citească românește, cu domiciliu forțat, culege balade și poezii populare din Timocul sârbesc și din cel bulgăresc, pe care le publică în 1943 cu sprijinul lui Iuliu Maniu, al dr. Nicolae Lupu și al profesorului Nicolae Cartoian, care și prefătează lucrarea ! Acum, la aproape 70 de ani de când au fost culese, *Poeziile populare* apar într-o noua ediție intitulată, la cererea autorului, „**POEZII POPULARE DE LA ROMÂNII DIN TIMOC - NORD-ESTUL SERBIEI ȘI NORDVESTUL BULGARIEI**”. Am corectat tacit greșeli de tipar sau de ortografie strecurate în prima ediție, dar am păstrat,

pentru întreg corpul culegerii, grafia acesteia pentru a conserva elementul de autenticitate al limbii curate românești vorbită de românii din Timoc.

Reedităm această carte și cu speranța ca autoritățile țărilor în care trăiesc cei circa un milion de români din cele două Timocuri să le recunoască dreptul la existență. De asemenea să înțeleagă faptul că în noua conjunctură europeană, minoritatea română este o punte de legătură între țara ai căror cetățeni loiali sunt și țara mamă, beneficiind, pe bază de reciprocitate, de aceleași drepturi de care se bucură în România minoritățile sârbă și bulgară.

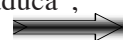
Gruicea

Când oi zăce trii masline,
Ascultati boieri la mine
Sa va spun o istorie,
Dintr-a mea copilarie,
Sa va spun un cântecel,
De când eriam mititel.
Când oi zăce de-o cicoare,
Colea-n vale dispre mare
S-a aflat o casa mare.
Da la iea cine-mi sedea ?
Cistitul de împarat,
Cu fata de maritat.
Împaratu ie bogat,
Nu gasea giner-de luat
Si da veste la-mparati,
Sa s-astrânga la Galati.
Nu stiu astrânge, mi sa strânge
Vro saptezaci de-mparati,
Dila rasarit chemati.
Tot împaratii vorbea,
Care fata sa i-o iea:
Tot împaratii striga
Ca fetita sa i-o iea
Al ficior bun si frumos,
Al de Filip Magerina.
Da-mparatu sta vorbea:
“Tot împaratii at venit”,
“La fata mea în petât”,
“Numai unu n-a venit”;
“Craliu³⁷ Marcu cel de mult”
“Si cu Gruicea copil mic”.
Iaca puțin zabavea,
Craliu Marcu ajungea
Cu un cal batrân de tot,
Numai de cincii sute ai;
Da si Gruicea pe-al mai mic,
De doua sute si cincii zeci.
Cum la-mparatu-ajungea,
Caii la iesle lega,
Drept în casa alerga,
La coada mesii sedea.
Da mireasa de-i vedea,
Iea de ciste ca le da

Câte un par³⁸ de vin
Ca sânt ostaniti de drum.
Craliu Marcu ceal de mult
Paru de vin l-a golit,
Un galbin în par punea,
Da si Gruicea iar asa.
Parutu de vin când bea,
Diodata când îl sorbea,
Nici limbuta nu uda,
Paru la fata-n mâna da,
Si când de mâna-o prindea,
Numa-odata o strângea;
Oasali zo-i pâraia,
Da fetita rau tâpa.
Împaratu sta graia:
“Ai saptezaci de-mparati”,
“Voi luati, beati si mâncati”,
“Si de treaba va catati”;
“Asta-i Gruicea copil mic”,
“Bas³⁹ nu stie nimic”.
Da Filipu Magerina,
Iel din gura asa graia:
“Nu este mireasa mea !”
“Ie-a lui Gruicea copil mic”,
“Daca nu stie nimic !”
Da Gruicea când auza,
Din soba⁴⁰ afar ieseaa.
Si pe vatra sa juca.
Cenuse cu pumnu lua,
Pe vatra mi sa juca,
Ulceluse ca facea,
Cu iele de use da,
Ca copilu sa juca.
Craliu Marcu asa vorbea:
“Daca Gruicea este mic”,
“Ieu la stâne l-am crescut”;
“Noua stâne la mulsoare”,
“Umpleau noua ciubare”;
“Si-i dam lui Gruicea sa bea”,
“Si-si uda numa-o masa”.
Împaratu de-auza,
El din gura asa vorbea:
“Ai, bre Marcu, Crale Marcu”,
“Ieu lui Gruicea-al tau i-oi da”,

“Noua coptoare de pâne”
“De va mânca pânilii”;
“Atunci sa ia fata mea”
“Si toata-mparatia”.
Iaca-mparati asculta,
Împaratu ca lua,
Si la furnel⁴¹ aducea.
Dara Gruicea copil mic.
Când tabara de mânca
Noua coptoare de pâne
Si iar nu sa satura.
Iel pe tugle tabara,
Sa surupe furnili,
Si sa roada tuglili.
Da-mparatu de vedea,
Tabara de sa ruga:
“Oi, ma Gruicea, copil mic”,
“Bas ca n-ai stiut nimic”,
“Iea nu-mi roade furnili”
“N-am und- sa coc pânilii”
“S-aranesc ostririli”.
Iar în casa sa baga,
Jucarii ca sa juca,
Împaratii logodea
Dupa care fata s-o dea.
Mult vorbeste Magerina,
Sa ia fata de-mparat,
Ca sa traiasca cu drag.
Craliu Marcu adavara:
“Care-i mai viteaz ca mine”,
“Ala sa ia fata buna”.
Împaratu asa spune:
“Ai saptezaci de-mparati”,
“Iea luati de beati si mâncati”,
“Ca mai am înca una”.
“Mai am ieu la pimnita”
“Nouazeci de ardovele”
“Tot cu zamatoc⁴³ în iele”.
“De-o putea sa mi le bea”,
“Sa-mi goleasca-ardoavili”.
“Iel atunci fata sa-mi iea”.
Împaratu l-aducea
Si-n pimnita mi-l baga,
Ardoavili-i arata,

Si din gura îi spunea:
“Iate Gruiceo, copil mic”,
“Iea sa beai tu vinurli”,
“Sa-mi golesti ardoavili !”
“S-atunci sa-ti dau fata mea”
“Si toata împaratia”.
Da Gruicea când auza,
Gura la boc când punea
Odata când tragea
Si ardovu îl golea.
S-asa pe toate le bea
Si iar nu sa satura.
Pe daogi sa tabara⁴⁵
Si daogili rodea.
Da-mparatu sta zâcea:
“Oi, bre Gruiceo, copil mic”,
“Ia lasa daogili”,
“Nu-mi spargea ardoavili”.
“N-am und- sa pun strugurii”.
Iar îndarat sa-ntorcea,
Si la masa iar sedea;
Tabara⁴⁶ de povestea,
Împaratii asa zâcea:
“Ia luati sa mâncam, sa bem”,
“Si de drum sa ne catam”,
“Ca noi mireasa n-avem”.
Da cistitu-al de-mparat,
Mândra vorba ca le-a dat:
“Asteptati si nu-mi plecati”,
“Ca mai am înca una !...”
“Taica-al meu când a murit”,
“Piste Marea Neagra-avut”
“Un pui de mar de argint”,
“Pe-o parte pârguit”,
“Da pe una-mbobocit”,
“Pe-a-lalalta a rosit”.
“Asta pui de merisor”,
“De pazât, mi-l pazaste”,
“V-o trii zâne, fete mari !”
“Iel daca va putea”,
“Patru mere sa-mi aduca”,
“De patru ceasuri sa-aduca”
“Si iar sa sa-ntoarca”,
“Numai merli sa-mi aduca”,

Limba și Poezia Românilor din Timoc

“Atunci fata mea sa ia !...”
Craliu Marcu ceal batrân,
Iel din gura-a povestit:
“Oi, bre Gruiceo, copil mic”,
“Tea sa-l iai pe Sargu meu”,
“Ca ie batrân de demult”
“Si mai multe a vazut”.
Gruicea pe Sargu ca-l lua,
Si cum-l încăleca;
Pusa buza la pamânt,
Da coada-i suera-n vânt
Pe Marea Neagra trecând
Când la mar ca ajungea,
Iaca zânili durmea,
Dara Gruicea ce facea ?
Maru cu totu ca lua
Si cu iel mi sa-ntorcea.
Când de margini apropia,
Zânili sa destepta,
Dupa Gruicea alerga
Si pe Gruicea când prindea,
Câte trili-l ocolea.
Una pe Sargu-l tânea,
Una de coada-l tragea
Si la fund îl scufunda,
Una de scari îl tragea,
Di pe Sargu jos sa-l dea.
Dara Sargu sta, graia:
“Oi, bre Gruiceo, copil mic”,
“Da ce stai si ma privesi ?”
“Or nu vez cum nacajesc”.
“Iaca zânili ne-a prins”.
“Una de dârlogi ma tânea”,
“Una de coada ma trage”,
“Una de scari mi te strânge”,
“Di pe mine te rastoarna”.
“Scoate mic de mamuzel”⁴⁷,
“Si-ntapa-ma cu iel”
“Din botit pâna-n codit”
“Sa scoti fâsie de opinci”;
“Sângeră⁴⁸ de-argint scotea”
“Piste zâne arunca”,
“Lacatili sa-nchidea”
“Si legate ca le lua”.
Atunci Gruicea de-auza
Mâna-n disaga punea,
Mîtitel mamuz tragea,
Din botit pan la codit
Scoase-o fasie de opinci;
Lua sangiru de argint,
Le-arunca la zâne, la gât.
Zânili lega,
Din mare afar ieseia,
Mâna Sargu cât putea;
Zece minute uidea,
Iaca Gruicea mi-ajungea.
Maru de casa razma,
Zânili le-mprionea;
Iar în casa sa baga.
Împaratu când privea;
Maidanu sa lumina
Si iar din gura zâcea:
“Ai saptezaci de-mparati”.
“Tea luati de beati si mâncati”
“Si de drum sa va catati”.

“Iaca Gruicea ce-a facut”,
“Cu mar cu tot a venit”,
“Si zânili a-mpriponit”.
Ai saptezaci de-mparati,
Dila masa sa scula,
Îsi lua drumu si pleca,
Numa Gruicea ramânea.
Fata lu-mparatu lua
Si cu iea sa cununa;
-Mparatia dobânda.
Iar la stâne sa ducea.
Noua stâne le mulgea,
Noua ciubara umplea;
Pe câte noua le bea,
Numa-si uda o masa.
Cu Craliu Marcu ca pleca
Sus pe muntii Bârsanesti,
Unde-i frumos sa traiesti.
Craliu Marcu ce facea ?
Într-o mâna îmi tânea,
Budugan de nouazaci oca.
O calcatura facea,
Drumu-n Gruicea-l lui ca-i da,
Capu ca i-l farâma.
S-o cerea pe noru-sa,
Sa sa joace iel cu ea;
Da noru-sa de vedea,
Sângura sa prapadea.
Craliu Marcu ramânea
Pe toti muntii covârsea⁴⁹.
Si cazu-nt-o boala grea.
Si iel mi sa prapadea,
Si pierdu-mparatia.
Auzita de la Sâma Prunaru de 52 ani
(stie carte), din
com. Alexandrovat, jud. Craina,
Valea Timocului
sârbesc.

Chera Cheralina

*Verde de-o cicoare,
Colea-n vad în vale,
Colea-n Gârla Mare;
Încarca, mi sa-ncarca
Doua trii sandale*¹³⁰
*Cu marfa fameiasca
Ca ie mai frumoasa,
În lume mai blagoasa.
Dila vale-mi vine,
Chera Cheralina,
Fata de Rumâna.
De Rumân bogat,
Dila Taligrad.
Da sandale-ncarca
Arapu, arapu,
Negru si buzatu.
Arap de-mi vedea
Ca vine Chera,
Arapu-mi vorbea:
“Vino, Chero, vino”,
“Vino de t-alege”,
“Marfa fameiasca”,
“Ca e mai frumoasa !”...
“Si iar Chero-alege”,
“Pene si margele”,*

*“Ca sânt frumusele”,
“Sadef de-al marunt”
“Sa mi-l port la gât”.
Chera, fata mare,
Mergea pin sandale,
Arapu-mi vorbea:
“Turcilor buni si agale”,
“Ia-ntariti voi gujbili”¹³¹
“Sa pornim sandalili”,
“Pe Chera sa o furam”,
“La Stambol sa o ducem”;
Da Chera stia turceste,
Cu arapu iea vorbeste:
“Arape, arape”,
“Negre si buzate”,
“Ia nu-ntari gujbili”,
“Sa pornesti sandalili”.
“Stii, arape, stii”,
“Ieu, arape, am”
“Vro trii fratiori”:
“Unu serpii Dunarii”,
“Una rata baltâiei”,
“Si cu otu Brailei”.
“Când de noi ca-o auza”,
“Dupa noi când s-o lua”
“Si te-ajunge pe sandale”,
“Si-ti ia capu dunitale”.
Da arapu sta, zâcea:
“Aide, Chero, aide”
“Ca te cere Juz-Pasa”
“De-a lui mândra nevetea”.
“Sa te vada cadânili”
“Sa-si dea sufletili”,
Dara Chera-asa zâcea:
“Arape, arape”,
“Negru si buzate”,
“Ieu m-am botezat”;
“De alba crestina”,
“Nu neagra cadâna”.
Da arapu de-auza,
Sandalili le mâna
La vale pe Dunarita.
Fratâ Cherii mi-auza
Si-mi alearga coala-n vale,
Colea-n vale-n Gârla Mare.
Iei câs-trii mi sa vorbea,
Zâcea serpii Dunarii:
“Mai, tu, rata baltâiei”,
“Sari în Dunare la fund”,
“Ca mergi pin apa curând”
Dara otu Brailii,
Dara serpii Dunarii
Sa delungea câmpului.
Si ca vântu alerga
Când ajunsa la sandale,
Sus pe cârma sa suia,
Striga rata baltâiei:
“Alearga otu Brailii”
“Ca i-am prins ieu cârmilii”,
“Si i-am muiat gujbili !”...
Veni serpii Dunarii,
Sa suia sus pe saimia,
Dara Turcu rau striga:
“Turcilor buni si agale”,*

*“Mânat saica cât puteti”
“Ca Dunarea s-a turburat”,
“Nu sântem noi de scapat”.
Veni otu Brailii,
Di pe malu Dunarii,
Pusa mâna pe arap.
Mâna-n chica-i împlânta
Si de maica-l înjura,
Ce i-a luat pe soru-sa.
Dara serpii Dunarii,
Îngaurea sandalili,
De izvora apili.
Turcii-asa daca-mi vedea,
Sandalili le tragea
La malu Bosforului,
În poala Stambolului –
Multa blaga rădica,
Pe Cheralina o lua,
O ducea la Braila.
La Braila când mergea,
Veni boieri din Braila;
Pe Cheralina ogodea¹³²,
Si de nevasta o lua –
Fratâ iei c-o daruia
Cu doua, trii sandale pline
Tot de marfa fameiasca,
Ca ie-n lume mai frumoasa.
Mai mult pene si margele
Ca sânt mândre frumusele
Si sadefuri de-al marunt
Ca ie-n lume si mai scump –
Cu boieriu vacuia
Doamne, de sa pomenea.
Auzita de la Sâma Prunaru de
52 ani (stia carte) din com.
Alexandrovat, jud. Craina,
Valea Timocului sârbesc.*

Frânturile și strigături

*Fata nu te marita,
Ca-nflorit tamâioara;
C-o venit primovara,
N-o avea cine-o purta.
*
Badeo, de doru tau,
Îm tot cade paru meu.
Badeo doru tau m-o-moara,
Nu pot bea, nu pot mânca,
Ca mi-a sacat inima.
*
Taci, badeo, nu blastama,
Ieu mi-am cântat cântecu,
Ieu mi-am patât patima.
Ieu mi-am cântat cântecu,
Tu t-ai vazut narocu.
Narocu ca l-ai vazut,
Ieu nu pot sa-t dau mai mult.
*
Când vad pe mândra ca râde,
Inima în mine plânge.
Dar plânge de bucurie
Ca ieu stiu ca-mi râde mie.
Râde mândro or la cine,
Inima-t fie la mine.
Auzite dela Chivu Irsie, com.
Stanotârn,
jud. VidinBulgaria.*